

Presentem un diccionari de locucions, frases fetes i refranys actualitzat i adreçat a un públic general, amb la voluntat de posar a l'abast de tothom el gran cabal lingüístic de la llengua catalana en aquest camp.

El lector interessat hi trobarà, al costat de les expressions més habituals i conegudes, un munt d'expressions genuïnes i populars, que li seran de gran profit per incorporar en l'ús quotidià de la llengua. No solament hi farà grans descobertes sobre aspectes o significats que fins ara li eren desconeguts, sinó que enriquirà la seva llengua amb una gran varietat de matisos i sentits, que li permetran entendre millor la societat que l'envolta.

DITES.CAT és, bàsicament, una obra de consulta, que aporta solucions als dubtes que es presenten habitualment en aquest terreny: de significat d'una expressió determinada, de traducció o d'equivalència entre expressions catalanes i castelles, etc. Què vol dir *Untar-li les mans?*, o *Tenir una esponja al clatell?* Com hem de dir, en català, *El uno por el otro y la casa sin barrer?* o *Zapatero a tus zapatos?* En castellà, quina traducció té *Déu n'hi do!?* o *Lligar els gossos amb llonganisses?*

Com que el gruix de locucions, frases fetes i refranys és amplísim, el primer que ens calia era determinar quines expressions havien de conformar les entrades de l'obra, ja que no pretenem que l'obra sigui exhaustiva. I per fer-ne la tria hem aplicat bàsicament criteris de freqüència d'ús i de genuïnitat lingüística. Per això hem partit d'una base de vora 1.500 expressions, que han arribat a les 2.658, un cop desdoblades les expressions sinònimes amb entrada pròpia (per facilitar-ne la consulta i la remissió). Cada entrada, doncs, conté la definició i l'equivalent en castellà.

Les locucions, frases fetes i refranys estan classificats per **mots clau** (el primer mot significatiu de la locució, frase feta o refrany), ordenats alfabèticament. Per determinar el mot clau, a banda de l'ordre d'aparició, hem aplicat el criteri de prendre el primer nom; si no hi ha cap nom, el *primer verb*, i si no hi ha nom ni verb, el *primer mot significatiu* (tret d'articles, pronoms i preposicions).

Per ajudar a la distinció entre **locucions**, **frases fetes** i **refranys**, hem pintat cada una de les categories amb un color diferent. A més a més, hem incorporat exemples en les locucions i frases fetes, i una àmplia sinonímia.

Recordem que la *locució* és una part de l'oració que substitueix un nom, un adjectiu, un adverbi, una conjunció o una preposició i que fa la funció d'aquestes partícules. La *frase feta* és una oració completa, amb subjecte i predicat i substitueix una locució verbal, i el *refranç* o *proverbi* és una citació invariable que tot sovint va després de dos punts o entre cometes (no admet canvis verbals de temps, ni l'addició de quantitatius o diminutius, ni tampoc cap variació formal).

A continuació del recull general de les locucions, frases fetes i refranys hi ha dos índexs: un *Índex alfabètic català* i un *Índex castellà-català*.

MOSTRA PRÀCTICA D'UNA ENTRADA DEL DICCIONARI

	CAN SEIXANTA	←	Mot clau.
Nombre d'ordre que ens servirà per a les remissions dels índexs finals.	→ 520 • Semblar can Seixanta	←	Frases fetes principals.
	Haver-hi un gran desordre.	←	Definició.
	EXEMPLE: <i>De demà no passa que endreceu la vostra habitació, que sembla can Seixanta!</i>	←	Exemple d'ús.
Sinònim de la locució, frase feta o refranç principal.	→ SIN. Semblar can Garlanda.		
	CAST. Parecer la casa de tócame	←	Equivalent en castellà.
	Roque; Ser una merienda de negros.		

A

A

1 • No saber ni la a

Ser molt ignorant.

EXEMPLE: *Aquest pobre xicot em vol donar lliçons i no sap ni la a.*

SIN. No saber quants dits té a la mà; No saber-ne ni un borrall.

CAST. No saber (o entendre) ni jota.

2 • Prendre la a per la be

Prendre una cosa per una altra.

EXEMPLE: *Comparar aquesta situació amb la de l'any passat és prendre la a per la be, perquè no tenen res a veure.*

CAST. Confundir la velocidad con el tocino (o la gimnasia con la magnesia).

ABANS

3 • Abans de no gaire

Aviat.

EXEMPLE: *El nou alcalde ha promès que abans de no gaire estarà arreglada la pista poliesportiva.*

SIN. Abans de gaire; D'aquí a poc temps.

CAST. Dentro de poco.

4 • Abans de tot

SIN. Vegeu D'antuvi.

CAST. Ante todo.

5 • Abans que res

EXEMPLE: *Abans que res, pregunta-li si hi vol anar.*

SIN. Vegeu D'antuvi.

ABAST

6 • A l'abast

SIN. Vegeu A frec.

CAST. Al alcance.

7 • No donar l'abast

SIN. Vegeu Anar de corcoll.

ABRAÇAR

8 • Qui molt abraça poc estreny

SIN. Vegeu Qui tot ho vol, tot ho perd.

CAST. Quien mucho abarca poco aprieta.

ABRIC

9 • A l'abric

SIN. Vegeu A aixopluc.

CAST. Al abrigo.

ABRIGAR-SE

10 • Qui amb tu s'abriga, aquest conspira

SIN. Vegeu Ha sortit del bosc, el que hi cala foc.

ABRIL

11 • A l'abril, aigües mil

Abril és un dels mesos més plujosos de l'any.

SIN. A l'abril, gotes mil.

CAST. (En) Abril, aguas mil.

12 • Abril finat, hivern acabat

Acabat el mes d'abril, a mitja primavera, remetem els freds hivernals definitivament.

SIN. Abril finat, hivern passat.

CAST. Abril concluido, invierno ido.

13 • Abril i senyors, tots traïdors

No te'n pots fiar.

CAST. Abriles y condes, los más traidores.

14 • Abril mullat, bo pel blat

La pluja d'abril és beneficiosa per al blat.

SIN. Abril mullat, mal pel bestiar i bo pel blat (o mal per l'hort, bé pel sembrat).

CAST. Abril mojado, de panes viene cargado (o malo en la huerta y bueno en el campo, o panes trae en el saco).

15 • Abril, un de bo de cada mil

Els que parlen malament d'aquest mes.

SIN. D'abril, un de bo entre mil.

CAST. Abril, abril, uno bueno de cada mil.

16 • En abril, cada gota en val mil i en maig cada gota un raig

Les pluges d'aquests mesos són les més beneficioses per al camp i els conreus.

SIN. Aigua d'abril, cada gota val per mil.

CAST. Abril y mayo son llaves de todo el año; Llueva para mí abril y mayo y para ti todo el año.

17 • Fins a setanta d'abril no et llevis fil

Adverteix que no ens hem d'alleguerir de roba abans de temps.

SIN. A l'abril no et llevis un fil.

CAST. Hasta el cuarenta de mayo no te quites el sayo.

ABSENT

18 • Els absents i morts sempre són culpats

És habitual criticar aquelles persones que no hi són, perquè no es poden defensar.

SIN. Ni absent sense culpa, ni present sense disculpa.

CAST. Al ausente, hincarle el diente; Con el que se ausenta, no se cuenta.

ABSOLTES

19 • Cantar les absoltes

Donar per acabada (o morta) una cosa.

EXEMPLE: *El nou pavelló? Ja li podem cantar les absoltes, que amb la crisi que hi ha segur que no s'acabarà pas fent.*

CAST. Dar por terminada (o perdida) (una cosa).

ABUNDÀNCIA

20 • De l'abundància del cor, la boca en vessa

SIN. Vegeu Cap on el cor s'encamina, el peu camina.

CAST. De la abundancia del corazón habla la lengua.

21 • L'abundància mata la fam

Posseir abundantment una cosa fa que no l'apreciem.

SIN. El que abunda no fa nosa; L'abundància ofega.

CAST. La abundancia quita el hambre; Lo que abunda no daña.

ABUNDOR

22 • En abundor

SIN. Vegeu A balquena.

ACABALLES

23 • A les acaballes

Acabament, final d'una cosa.

EXEMPLE: *A les acaballes del segle xx ja s'intuïen els canvis que hem pogut copsar en aquesta primera dècada.*

CAST. A últimos; En las postrimerías (o últimas); Hacia el fin (o final); Tocando a su fin.

ACABAR-SE

24 • Acabar-se en un no res (o en un tres i no res)

SIN. Vegeu Durar de Nadal a Sant Esteve.

ACABAT

25 • En acabat

SIN. Vegeu De seguida.

ACÍ

26 • D'ací d'allà

D'un costat a l'altre.

EXEMPLE: *Dins el vaixell tots els tripulants anaven d'ací d'allà amb el vaivé de les onades.*

CAST. De un lado a otro.

27 • D'ací i d'allà

Per arreu.

EXEMPLE: *És una escola multiètnica, amb alumnes d'ací i d'allà.*

CAST. Por todos lados (o partes).

ACTE

28 • A l'acte

Immediatament.

EXEMPLE: *Salvador, quan ta mare*

et cridi, vull que vinguis a l'acte!

CAST. De inmediato; En el acto.

ADÉU

29 • Adéu!

SIN. Vegeu A reveure!

CAST. ¡Adiós!

ADREÇADOR

30 • Passar per l'adreçador

Obligar algú a fer una cosa que no vol.

EXEMPLE: *Ja pots dir el que vulguis, que hauràs de passar per l'adreçador.*

SIN. Passar per la pedra. Fer passar per l'ull d'una agulla.

CAST. Meter en cintura (o en vereda); Pasar por el tubo (o por el aro, o por la piedra).

ADVOCAT

31 • Advocat jove, plet perdut

En tot ofici cal experiència per obtenir bons resultats.

CAST. Abogado joven, pleito perdido.

AFAITAR

32 • Demà m'afaitaràs!

Negació rotunda i enèrgica.

EXEMPLE: *Que aquesta comanda ha de ser a Girona aquest migdia? Demà m'afaitaràs! Això no ho tindreu fins entrada la setmana que ve.*

SIN. Ara li fan el mànegc!; Puja aquí a dalt! Vegeu I un be negre!

CAST. ¡Naranjas de la China!; ¡A otro perro con ese hueso!; ¡Ni hablar del peluquín!

AFLUIXAR**33 • Afluixa!**

Interjecció per calmar els ànims i l'empenta d'algú fora de si.

EXEMPLE: *Afluixa! Les notícies que surten als mitjans encara no estan confirmades.*

SIN. Atura't!; Calma't!

CAST. ¡Para el carro!

AGLÀ**34 • Donar un aglà per fer cagar un roure**

Fer una acció determinada cercant un benefici molt major.

EXEMPLE: *Ara m'ofereixes que sigui el cap d'aquella secció? Això és donar-me un aglà per fer-me cagar un roure, que ja sé els problemes que hi ha!*

SIN. Amb un sou vol obtenir un bou.

CAST. Meter una aguja y sacar reja.

AGOST**35 • Agost i setembre no duren sempre**

Cal ser previsor, que l'abundància al camp no dura tot l'any.

CAST. Agosto y septiembre no duran siempre.

36 • Fer el seu agost

SIN. *Vegeu* Treure faves d'olla 2.

CAST. Hacer su agosto.

37 • Fer l'agost

Guanyar-hi molt en un negoci.

EXEMPLE: *Les botigues de records de les Rambles fan*

l'agost cada vegada que amarra un creuer carregat de turistes.

CAST. Hacer su agosto.

AGULLA**38 • Cercar una agulla en un paller**

Cercar una cosa molt difícil de trobar.

EXEMPLE: *Trobar el cèntim de diferència en l'assentament de comptes és com cercar una agulla en un paller.*

SIN. Cercar un conill dins un bosc.

CAST. Buscar una aguja en un pajar (o un vestido negro en Salamanca).

AI**39 • Amb l'ai al cor**

Intranquil, amb temença.

EXEMPLE: *Des que va tenir la primera topada amb el cotxe que condueix amb l'ai al cor.*

CAST. Con el corazón en vilo (o metido en un puño).

AIGUA**40 • Aigua aturada, mort amagada**

SIN. *Vegeu* Aigua corrent no fa mal a la gent.

41 • Aigua cau, senyal de pluja

És una obvietat, en contra dels endevinaires d'allò visible per a tothom.

SIN. Tot el que veu endevina, l'endevinaire, quan plou diu que cau aigua.

CAST. Cuando el sol desaparece, adivina que anochece; Señal de llover, verla caer.

42 • Aigua corrent no fa mal a la gent

Recomana no beure aigua estancada.

SIN. Aigua aturada, mort amagada; Aigua corrent no mata la gent.

CAST. Agua corriente no mata a la gente; Agua que corre, nunca mal coge.

43 • Aigua d'agost, mel i most

La pluja en aquest mes és beneficiosa per al raïm i també per a l'activitat de les abelles.

SIN. Aigua d'agost, safrà, mel i most.

CAST. Agua de agosto, azafrán, miel y mosto.

44 • Aigua de gener, omple bótes i graner (o omple la bóta i el graner)

Significa que la pluja d'aquest mes de l'any és abundosa, bona per a provisió i afavoreix el camp.

SIN. Aigua de gener, per tot el camp va bé.

CAST. Agua de enero, llena botas y granero.

45 • Aigua de gener, tot l'any va bé

La pluja del mes de gener és beneficiosa per a tot l'any.

CAST. Agua de enero, todo el año tiene tempero.

46 • Aigua de maig, pa per tot l'any

La pluja de maig és beneficiosa per al blat.

CAST. Agua de mayo, pan para todo el año.

47 • Aigua de Sant Joan, celler buit i molta fam

No és convenient que plogui per Sant Joan.

SIN. Aigua de Sant Joan no dona vi ni pa.

CAST. Agua de San Juan, quita vino y no da pan; Agua por San Juan, quita aceite, vino y pan.

48 • Aigua freda i pa calent, no fan bon ventrell

És perjudicial per a la salut prendre aquests aliments en aquestes condicions.

SIN. Aigua freda i vi calent, fan mal al ventrell.

CAST. Agua fría y pan caliente, mata a la gente.

49 • Aigua fresca fa bon ull

Destaca les excel·lències de l'aigua.

SIN. L'aigua fa la vista clara.
Cast. El agua hace la vista clara; El agua la vista aclara.

50 • Aigües de juny, mals solen dur

La pluja durant el mes de juny no és gens beneficiosa per a ningú.

CAST. Agua de junio, infortunio.

51 • Anar aigua amunt

SIN. *Vegeu* Anar vent en popa.

52 • Anar-se'n a l'aigua

Fracassar.

EXEMPLE: *Estava tot previst per fer el festival la setmana que ve, però per manca de finançament se n'ha anat tot a l'aigua.*

CAST. Quedar en nada.

53 • Ballar-li l'aigua als ulls 1

Afalagar.

EXEMPLE: *El nou dependent li balla l'aigua als ulls. Em sembla que és un trepa com n'hi ha pocs!*

SIN. Fer-li veure la lluna al migdia; Omplir-li el cap de cascavells; Posar-li la mel a la boca (o vent al cap).

CAST. Bailarle el agua; Darle coba (o jabón); Regalarle el oído.

54 • Ballar-li l'aigua als ulls 2

Agradar-li molt, fer-li goig.

EXEMPLE: *Aquella xicota de la botiga del davant sempre li ha ballat l'aigua als ulls. És un veritable amor platònic!*

SIN. Ballar en l'ull; Caure a l'ull (o de bon ull); Caure en gràcia; Entrar per l'ull dret; Fer peça.

CAST. Alegrarse los ojos; Caer en gracia (o en simpatías); Llevarse los ojos de alguien.

55 • Cadascú tira l'aigua al seu molí i deixa en sec el del veí

Cadascú mira pels seus interessos.

SIN. Cadascú capta per son sant.

CAST. Cada uno alega en derecho de su dedo; Cada uno quiere llevar el agua a su molino y dejar en seco el del vecino.

56 • Canviar l'aigua de les olives

Orinar.

EXEMPLE: *Entre reunió i reunió hauré d'anar a canviar l'aigua de les olives, que ja no aguanten més!*

SIN. Fer pipí (o un riu).

CAST. Cambiar el agua a las aceitunas (o a las olivas, o al canario, o al jilguero); Hacer aguas menores (o pis, o un río).

57 • Caure aigua per amor de Déu

SIN. Vegeu Ploure a bots i barrals.

58 • Clar com l'aigua

SIN. Vegeu Clar com la llum del dia.

CAST. Más claro que el agua.

59 • D'aigua passada, molí no en mou

Cal aprofitar les oportunitats al seu moment.

SIN. Aigua passada no fa farina.

CAST. Agua pasada no mueve (o muele) molino.

60 • Estar amb l'aigua fins al coll

Trobar-se amb dificultats.

EXEMPLE: *Fa gairebé un any que té molt poques vendes i l'empresari es troba amb l'aigua fins al coll. Si segueix així haurà de tancar!*

SIN. Estar entre dos focs (o entre l'espasa i la paret, o lligat de peus i mans); Tenir una pistola al pit; Trobar-se en un cul de sac; Veure's perdut.

CAST. Encontrarse en un apuro; Estar con la cuerda al cuello (o contra las cuerdas, o entre la espada y la pared, o entre dos fuegos); Hallarse en un callejón sin salida.

61 • Fer venir aigua a la boca

Despertar la gana.

EXEMPLE: *He vist com pujava el*

pastís per la finestreta del forn i m'ha fet venir aigua a la boca. Quina fam que tinc!

SIN. Fer venir salivera.

CAST. Dar dentera; Estar diciéndome cómeme; Hacerse la boca agua; Poner los dientes largos.

62 • Guarda't d'aigua que no corre i de gat que no miola

Cal ser prudent.

CAST. Del agua mansa libreme Dios, que de la brava me libro yo; Ni firmes carta que no leas ni bebas agua que no veas.

63 • L'aigua fa la vista clara

SIN. Vegeu Aigua fresca fa bon ull.

64 • L'aigua sempre corre cap avall

SIN. Vegeu Allò que és de mena, mai no s'esmena.

65 • Nedar entre dues aigües

Obrar hàbilment, mantenint una posició ambigua.

EXEMPLE: *El conseller ha sabut nedar entre dues aigües i la seva gestió ha complagut els sindicats i l'opinió pública.*

SIN. Navegar entre dues aigües.

CAST. Encender (o Poner) una vela a Dios y otra al diablo; Nadar (o Estar) entre dos aguas.

66 • No diguis d'aquesta aigua no en beuré, per tèrbola que sigui

Cal ser moderat en les crítiques i comentaris, perquè moltes vegades les circumstàncies ens obliguen a fer coses que abans havíem censurat.

SIN. No es pot matar tot el que és gras.

CAST. Nunca digas «De esta agua no beberé».

67 • No trobar aigua a mar

No aconseguir una cosa fàcil.

EXEMPLE: *Això no pot ser tan difícil! Estic segur que no trobaries aigua a mar!*

SIN. Aigua a mar no trobaries.

CAST. No hallar agua en el mar.

68 • Portar (o Fer anar) l'aigua al seu molí

Cercar el profit propi.

EXEMPLE: *El nou govern, amb les retallades, porta l'aigua al seu molí.*

CAST. Arrimar el ascua a su sardina; Barrer para casa; Llevar el agua a su molino.

69 • Tirar aigua al foc

Treure importància.

EXEMPLE: *Dir que les males notes d'aquest trimestre no tenen importància és voler tirar aigua al foc; has fet una davallada important en els teus estudis.*

CAST. Echar agua al vino; Quitar hierro.

70 • Treure'n l'aigua clara

Aclarir.

EXEMPLE: *M'ho va explicar tantes vegades com li vaig demanar, però vols creure que encara no he pogut treure'n l'aigua clara del que va passar aquella tarda al despatx?*

SIN. Treure'n l'entrellat.

CAST. Sacar algo en claro (o en limpio).